

Tartu Ülikool
Psühholoogia instituut

Anna Trei

VÄÄRTUSTE SEOS ISIKSUSEGA NELJAS ERINEVAS KULTUURIS

Seminaritöö

Juhendaja: Jüri Allik

Läbiv pealkiri: Väärtuste seos isiksusega

Tartu 2012

Sisukord

Kokkuvõte.....	3
Abstract.....	3
Sissejuhatus.....	4
Meetod.....	6
Tulemused.....	8
Arutelu.....	16
Järeldused.....	18
Tänuavaldused.....	19
Kirjanduse loetelu.....	20

Kokkuvõte

Käesoleva seminaritöö eesmärk oli uurida isiksuse ja väärtuste vahelisi seoseid neljas erinevas kultuuris: eestlased, venelased, flaamid ning vallooned. Kaks esimest valimit on Eestist ning kaks teist Belgiast. Vastajateks olid üliõpilased, kõigi vastanute keskmine vanus oli 19,9 aastat ($SD=2.0$). Isiksuse uurimiseks kasutati eesti- (Kallasmaa, Allik, Realo & McCrae, 2000), vene- (Martin, Oryol, Rukavishnikov & Senin, 2000), hollandi- (Hoekstra, Ormel & DeFruyt, 1996) ja prantsusekeelseid (Rolland, Parker & Stumpf, 1998) versioone Revised NEO-PI-R (Costa & McCrae, 1992) küsimustikest. Väärtuste uurimiseks kasutati Schwartz'i (1992) väärtuste küsimustiku üht versiooni, mõõdeti ainult väärtuseid, mis asetsevad Muutustele Avatuse-Konservatiivsuse teljel. Tulemustest lähtub, et isiksuse seadumuste ning väärtuste vahel on statistiliselt olulisi seoseid, mis on kultuurist sõltumatud.

Abstract

The aim of this study was to examine whether there are statistically significant correlations between personality and values in four different cultures: Estonians, Russians, Flemish and Walloons. First two samples are from Estonia and the other two from Belgium. Respondents were college students with mean age of 19,9 years ($SD=2.0$). To measure personality traits, the Estonian (Kallasmaa, Allik, Realo & McCrae, 2000), Russian (Martin, Oryol, Rukavishnikov & Senin, 2000), Dutch (Hoekstra, Ormel & DeFruyt, 1996) and French (Rolland, Parker & Stumpf, 1998) versions of the Revised NEO-PI-R (Costa & McCrae, 1992) were presented to the respondents. In order to measure values, a version of Schwartz's Value Survey (SVS) (Schwartz, 1992) was used, only values that belong to Openness to Change – Conservation were studied. Results indicate that there is a stable pattern between values and personality that is independent from culture.

Sissejuhatus

Igapäevaelus sulanduvad isiksuse dimensioonid, väärtused, temperament ja elukogemused kõik ühtseks kirjelduseks – iseloomuks. Teaduslikus psühholoogias aga on inimese olemuse kirjeldamiseks määratletud palju erinevaid konstrukte, uuritakse nendevahelisi seoseid, sarnasusi, erinevusi, ennustusvõimet ja palju muud.

Paljude väärtuste definitsioonide põhjal (Allport, 1961; Levy & Guttman, 1974; Maslow, 1959; Morris, 1956; Pepper, 1958; Rokeach, 1973; Scott, 1965; Smith, 1963; Williams, 1968) toovad Schwartz ja Bilsky (1987) esile 5 peamist ühist tunnust: väärtused on a) kontseptsioonid või uskumused b) soovitud lõpptulemuste või käitumiste kohta, c) mis ületavad spetsiifilisi situatsioone, d) juhivad valikuid või käitumiste ja sündmuste hinnanguid ning e) on järjestatud suhtelise tähtsuse järgi.

Käesolev uurimus lähtub Schwartz'i väärtuste teooriast, mille kohaselt on väärtused ihaldusväärsede abstraktsete situatsiooniüleste eesmärkide kognitiivsed representatsioonid, mis toimivad juhtprintsipiidena inimeste elus (Schwartz, 1992). Uurimused rohkem kui 200 valimiga enam kui 60-nest rahvusest toetavad 10 väärtuse eristumist ning nende omavahelist ringis asetsevat struktuuri (Fontaine & Schwartz, 1996; Schwartz, 1992, 1994; Schwartz & Sagiv 1995; Schwartz, 2001)

Isiksuseomaduste uurimiseks kasutatakse käesolevas töös Costa ja McCrae Suure Viisiku teooriat, mille järgi „isiksuseomadused on individuaalsete erinevuste dimensioonid, mis väljendavad mõtlemise, tunnete ja tegutsemise püsivaid mustreid“ (McCrae & Costa, 1990, p. 23)

Isiksuseomadused ja väärtused kuuluvad oma olemuselt erinevatesse psühholoogia harudesse, isiksuseomadused isiksuse psühholoogiasse ja väärtused sotsiaalpsühholoogiasse. Nende kahe konstrukti vahel esineb nii sarnasusi kui ka erinevusi.

Üldiselt võib öelda, et väärtused erinevad olulisel määral isiksuseomadustest selle poolest, et peegeldavad, mida inimesed usuvad endile tähtis olevat, samas kui isiksuseomaduste abil saab kirjeldada, kuidas inimesed kalduvad mõtlema, tundma ja käituma (Schwartz, 1992)

Mõned täpsemad isiksust ja väärtusi puudutavad erinevused (Bilsky & Schwartz, 1994; Roccas, Sagiv, Schwartz, & Knafo, 2002):

- a) Isiksuse seadumused on läbivad dispositsioonid, samas kui väärtused on läbivad eesmärgid.
- b) Isiksuse seadumused kirjeldavad, millised inimesed on, väärtused viitavad sellele, mida inimesed peavad tähtsaks.
- c) Isiksuse seadumused varieeruvad oma ilmnemise sageduses ja intensiivsuses, väärtused varieeruvad prioriteetsuses olla standard käitumise, sündmuste ning inimeste hindamiseks.
- d) Inimesed usuvad, et nende väärtused on ihaldusväärseid neid ümbritsevatele inimestele, samas kui isiksuse seadumused võivad olla kas positiivsed või negatiivsed.

Kuigi väärtused ja isiksuseomadused on kontseptuaalselt erinevad, on nad empiiriliselt seotud. Näiteks Roccas, Sagiv, Schwartz, & Knafo (2002) leidsid oma uurimuses, et Ekstraversus oli seotud saavutuse, Stimulatsiooni ja hedonismi väärtustega; Avatus Enesesuunitluse, universaalsuse ja Stimulatsiooni väärtustega, Sotsiaalsus Heasoovlikkuse, Traditsiooni ja Konformsuse väärtustega. Need seosed viitavad, et isiksuse seadumuste ja väärtuste vahel on märkimisväärne ühine variatiivsus.

Väärtused ja isiksuse seadumused on seotud mitme teguri poolt (Roccas, Sagiv, Schwartz, & Knafo, 2002). Näiteks kaasasündinud temperament (nt vajadus kõrge virgutatuse järele) võib põhjustada sarnaseid isiksuse seadumusi (nt põnevuse otsimine) ja väärtusi (Stimulatsioon).

Seega võib öelda, et mõlemal on inimeste pikaajalise käitumise määramisel ning selgitamisel väga suur roll ning ainult ühte neist vaadeldes jääb palju infot saamata.

Varasemalt on tehtud üsna vähe uurimusi, kus vaadeldaks otseselt isiksuseomaduste seost väärtustega. Tavaliselt on põhirõhk mõnel kolmandal konstruktil. Näiteks Caprara, Schwartz, Capanna, Vecchione & Barbaranelli uurimus (2006) analüüsis 2001 Itaalia valimiste põhjal valijate isiksuseomaduste ja väärtuste mõju nende poliitilisele valikule. Samuti on näiteks uuritud väärtuste, isiksuse ja subjektiivse heaolu vahelisi seoseid (Haslam, Whelan & Bastian, 2009). Otseselt isiksuse seadumuste ja väärtuste vahelisi seoseid on uurinud näiteks Olver ja Mooradian (2003) ning käesoleva uurimuse tulemusi võrreldakse nende omadega.

TÖÖ EESMÄRK

Käesolev seminaritöö lähtub Anu Realo, Jüri Allik'u ja Iven Van Mechelen'i artikli "Are Cultural Differences in the Experience, Recognition, and Expression of Emotion Mediated by Personality Traits?" (toimetamisel) jaoks 2001-2002 aastal kogutud andmetest. Kuigi koguti andmeid ka emotsioonide kohta, on käesoleva seminaritöö eesmärk vaadelda, kas isiksuse ja väärtuste vahel esineb kultuuriüleseid seoseid.

Edaspidi kirjeldatakse ainult käesolevas töös olulisi andmeid.

Meetod

VALIMID

Uuringud viidi läbi Eestis ja Belgias aastatel 2001-2002. Need kaks riiki on sarnased nii pindalalt (vastavalt 45,277 km² ja 30,507 km²), kui ka selle poolest, et mõlemas elab 2 suuremat etnilist gruppi. Eestis on nendeks gruppideks eestlased ja venelased ning Belgias prantsuse keelt kõnelevad vallooniid ning hollandi keelt kõnelevad flaamid.

Kokku osales uurimuses 657 katseisikut (550 naist, 102 meest ja 5 katseisikut, kes ei märkinud oma sugu). Osalejate keskmine vanus oli 19,9 aastat (SD=2.0), ulatudes 17 aastast 40-ni. Nad valiti neljast etnilis-kultuurilisest grupist ning sobitati soo, vanuse ning haridustaseme põhjal.

Flaami valim

Flaami valimis oli 178 (peamiselt psühholoogia) tudengit (150 naist ja 28 meest, 84% naised) Leuven'i Ülikoolist, Belgiast. Katseisikute vanused ulatusid 18nest 31-ni, keskmine vanus oli 19,3 aastat (SD=1.1). Nad vastasid küsimustikule hollandi keeles.

Vallooni valim

Teises valimis oli 126 üliõpilast (108 naist ja 18 meest, 86% naised) Louvain'i Katolikust Ülikoolist Belgiast. Katseisikud olid sotsiaalteaduste (ning humanitaarteaduste) üliõpilased, nende keskmine vanus oli 19.3 aastat (SD=1,5), ulatudes 17nest 25ni. Instruktsioonid ning küsimustik esitati prantsuse keeles.

Eesti valim

Eesti valimisse kuuluvaid katseisikuid oli 226 (179 naist, 42 meest, 5 inimest, kes ei märkinud oma sugu; 79% naised), kes kõik osalesid erinevates psühholoogia sissejuhatavates loengutes Tartu Ülikoolis, Eestis. Katseisikute keskmine vanus oli 20,3 aastat (SD=2.2), ulatudes 18nest 40ni. Instruksioonid ning küsimustik esitati eesti keeles.

Vene valim

Eesti venelaste (edaspidi venelaste) valimis oli 127 üliõpilast (113 naist ja 14 meest, 89% naised) Tartu Ülikooli Narva kolledžist, Eestist. Narvas on eestlaste osakaal rahvastikust vähemuses venelaste suhtes. Ka ülikoolis on põhikeeleks vene keel ja seega tulevad sellesse valimisse kuuluvad üliõpilased venekeelsest keskkonnast. Katseisikud olid pedagoogika ja keeleteaduste tudengid, nende keskmine vanus oli 20,8 aastat (SD=2,4), ulatudes 19 aastast 35ni. Instruksioonid esitati ning küsimustiku täitmine toimus vene keeles.

PROTSEDUUR

Kõik küsimustiku täitjad osalesid uurimuses vabatahtlikult. Vene valim sai selle eest ainepunkte, Eesti valim sai isiklikku tagasisidet enda tulemuste kohta, Flaami ja Vallooni valim said 5 euro suuruse kompensatsiooni.

Küsimustiku täitmine toimus grupis (10-100 inimest) vastava ülikooli või kolledži ruumis. Küsimustikule vastamine võttis aega umbes ühe tunni.

MÕÕTEVAHENDID

Isiksus

Isiksuse omaduste mõõtmiseks kasutati hollandi- (Hoekstra, Ormel, & DeFruyt, 1996), prantsuse- (Rolland, Parker, & Stumpf, 1998), eesti- (Kallasmaa, Allik, Realo, & McCrae, 2000) ja venekeelseid (Martin, Oryol, Rukavishnikov, & Senin, 2000) versioone Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R, Costa & McCrae, 1992) küsimustikust.

Väärtused

Väärtuste uurimiseks täitsid katseisikud Shalom Schwartzi väärtuste küsimustiku (Schwartz, 1992) ühte versiooni, mille abil saab hinnata väärtuseid nii individuaalsel kui ka kultuurilisel tasemel. Osalejatel paluti hinnata 22 väärtuse (vabadus, sotsiaalne kord, põnev

elu, viisakus, rahvuslik julgeolek, teenete vastastikkus, loovus, traditsioonide austamine, enesedistsipliin, perekonna turvalisus, mitmekesine elu, sõltumatus, mõõdukus, vähenõudlikkus, uljus, oma vanemate ja vanade inimeste austamine, oma sihtide seadmine, leppimine oma kohaga elus, kuulekus, elu nautimine, uudishimulikkus, puhtusearmastus) olulisust nende elu juhtprintsipiina 9- pallisel skaalal (-1= vastandub minu väärtustele, 7= on eriti oluline). Väärtused mõõtsid 5 põhiväärtust: Enesesuunitlus, Stimulatsioon, Konformsus, traditsioonilisus, turvalisus. Need väärtused paigutuvad Muutustele Avatuse vs Konservatiivsuse teljel „Muutustele Avatus vs Konservatiivsuse telg vastandab Enesesuunitluse ja Stimulatsiooni väärtused turvalisuse, Konformsuse ja traditsioonide väärtustamisele“ (Schwartz, Melech, Lehmann, Burgess, Harris, Owens, 2001).

Saksa-, prantsuse- ja venekeelsed väärtuste küsimustike versioonid saadi autorilt.

Taustainfo

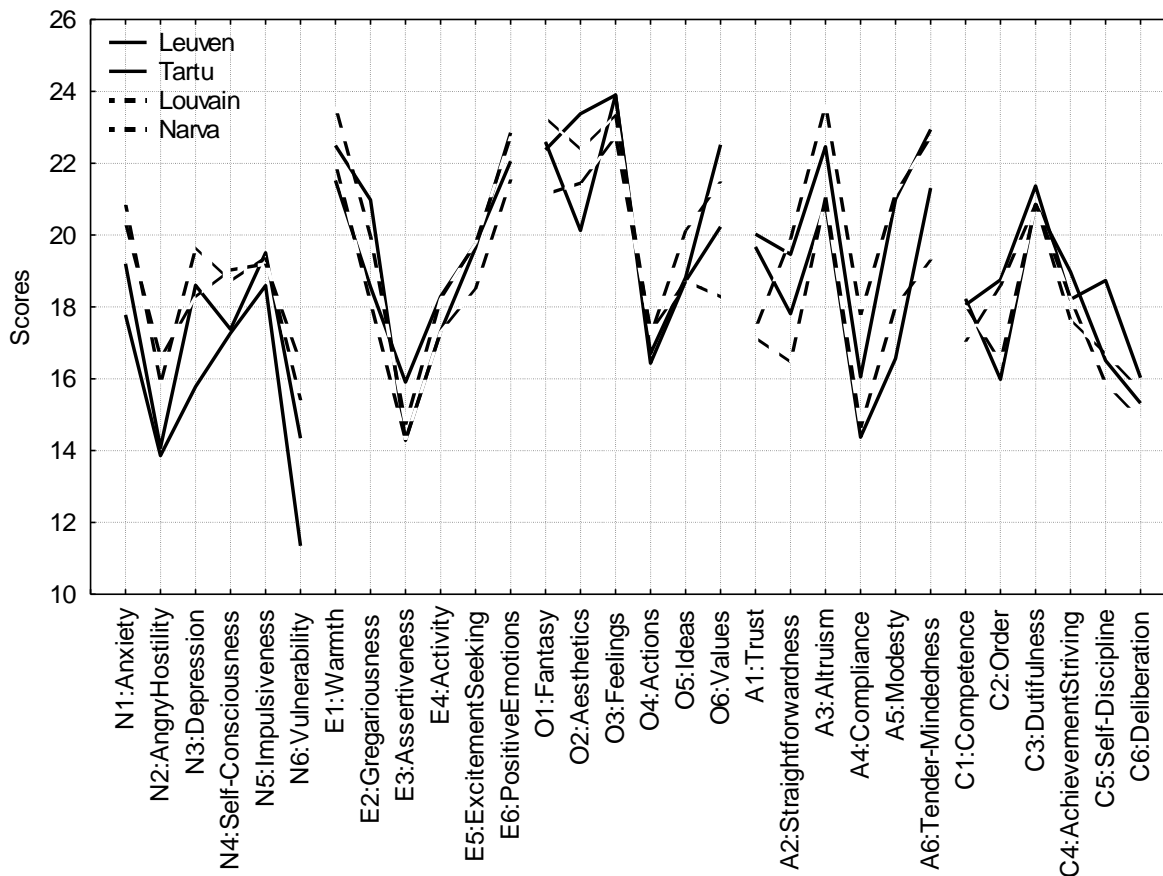
Uurimuses osalejatelt küsiti lisaks infot ka soo, vanuse, haridustaseme, religiooni ja muu sarnase kohta.

Tulemused

Isiksuse mõõtmiseks kasutati neljas linnas Leuvenis, Louvainis, Tartus ja Narvas NEO-PI-R küsimustikku, mis oli tõlgitud vastavalt flaami, prantsuse, eesti ja vene keelde. Keskmised isiksuse profiilid üle 30 isiksuse omaduse on toodud Joonisel 1.

Joonis 1.

Isiksuse profiilid neljas vastanute rühmas

Dispersioonanalüüs näitas, et 19 alaskaalal 30-st olid nelja valimi keskmised erinevad ($p < .01$). Näiteks nii flaamlased, kui ka vallooned on enesekirjeldustes suurema Sotsiaalsusega, kui eestlased ja venelased. Kõige suuremad erinevused rühmade vahel olid A5: tagasihoidlikkuses. Flaamlased ja vallooned kirjeldasid ennast oluliselt rohkem tagasihoidlikena, kui seda tegid eestlased ja venelased. Teine suur erinevus oli N6: Haavatavuses, kus just eriti eestlased olid arvamusel, et see omadus neid vähe puudutab.

Kuna erinevused võivad olla põhjustatud tõlgete erinevusest või kultuurile iseloomulikust kalduvusest kasutada rohkem skaala alumist või ülemist poolt, siis pole põhjust keskmiste erinevusi liiga üle tähtsustada. Seevastu toodud profiilide kuju on tundetu osade vastuste moonutuste vastu (näiteks see, millist vastuste skaala poolt rohkem kasutatakse). Näiteks saab profiilide kujust järeldada, et Ekstravertsuse alaskaaladel said kõik valimid kõrged tulemused E1- Soojus ja E6-Positiivsed emotsioonid, samas E3 – Kehtestavus, said kõik üsna madala tulemuse. Sarnane tulemus avaldus ka Sotsiaalsuse alaskaaladel, kus kõik valimid hindasid

alarühmadest kõige kõrgemalt A3 Omakasupüüdmatlus ja A6 Osavõtlikkus ja kõige madalamalt A4- Järeleandlikkus

Profiilide sarnasuse võrdlemiseks kasutati nende omavahelist korrelatsiooni.

Tabel 1.

Neljas erinevas kultuuris kogutud isiksuse profiilide omavahelised korrelatsioonid

	Leuven	Tartu	Louvain	Narva
Leuven	-	0.84	0.94	0.81
Tartu	0.84	-	0.76	0.78
Louvain	0.94	0.76	-	0.85
Narva	0.81	0.78	0.85	-

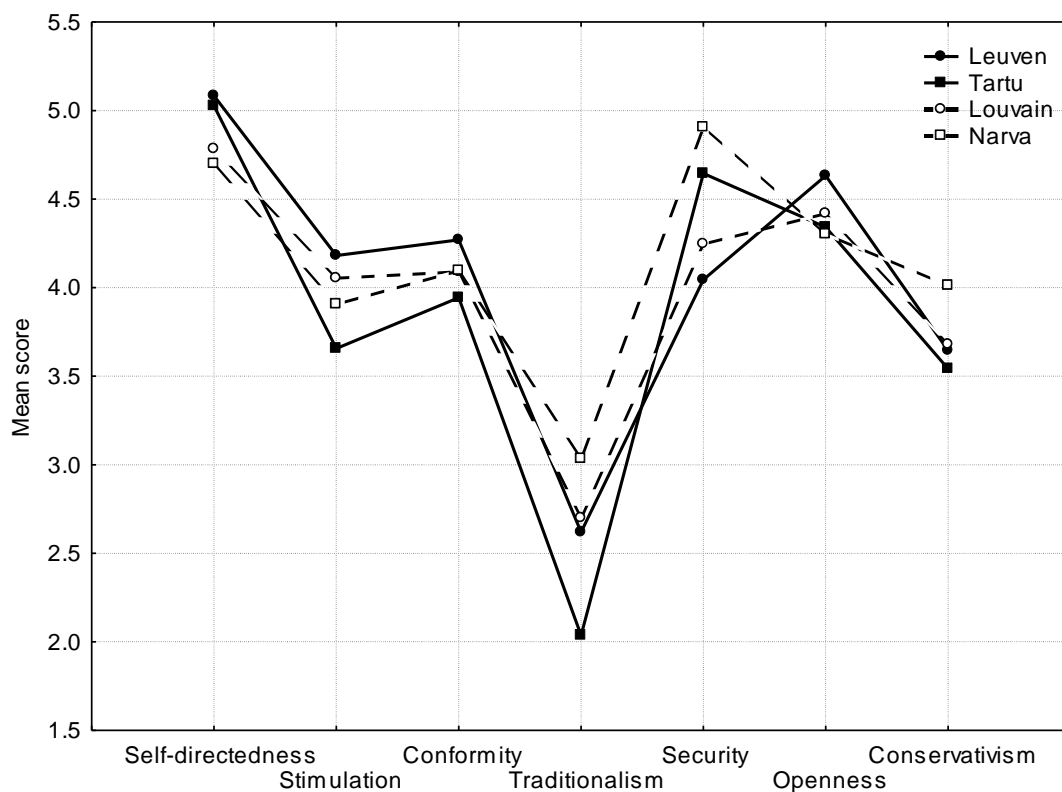
Märkus: kõik korrelatsioonid on olulised tasemel $p < .01$.

Kuna korrelatsioonid on küllalt kõrged, siis see tähendab, et keskmine isiksuse profiil on kõigis neljas kultuuris üsna sarnane. Torkab silma, et belglased on omavahel rohkem sarnased, kui näiteks flaamlased ja venelased või vallooniid ja eestlased. Tartu isiksuse profiilile olid kõige sarnasemad aga flaamlaste isiksuse keskmine profiil. Samuti on huvitav, et Narva isiksuseprofiil on sarnasem belglaste omadele kui tartlastele.

Väärtushoiakuid mõõdeti Schwartzi skaalaga, mille vastused kodeeriti 7 alaskaalasse. Alaskaalade profiilid valimite kaupa on toodud joonisel 2.

Joonis 2.

Schwartzi väärtuste profiilid nelja valimi kaupa.

Dispersioonanalüüs näitas, et kõik valimite keskmised välja arvatud Konformsus ja Avatus olid statistiliselt olulised ($p < .01$). Traditsioonilisus oli kõigis valimites palju madalamalt hinnatud kui teised väärtused, kuid eestlaste hoiakud Traditsioonilisuse suhtes olid kõige madalamad. Seevastu Narva venelased olid teistest suurema Konservatiivsuse ja Turvalisusega. Graafikute kujusid vaadates on näha, et peaaegu kõik valimid pidasid kolmeks kõige tähtsamaks väärtuseks Enesesuunitlust, Turvalisust ja Avatust. Vaid Leuveni valimis oli Konformsus veidi kõrgema skooriga kui Avatus.

Sarnaselt isiksuse profiilide leiti ka väärtushoiakute profiilide omavahelised sarnasused.

Tabel 2.

Väärtushoiakute profiilide omavahelised korrelatsioonid

	Leuven	Tartu	Louvain	Narva
Leuven	-	0.92	0.98	0.79
Tartu	0.92	-	0.97	0.97
Louvain	0.98	0.97	-	0.89
Narva	0.79	0.97	0.89	-

Märkus: kõik korrelatsioonid on olulised tasemel $p < .01$.

Väärtushoiakute profiilid on omavahel väga sarnased. Näiteks Leuveni ja Louvaini profiilide korrelatsioon on .98 ning Tartu ja Narva profiilide korrelatsioon on .97. Praegusel juhul kõige madalam, kuid siiski arvestatav, on Narva ja Leuveni väärtuste korrelatsioon, mis on .79.

Selleks, et vaadata, kuidas on omavahel seotud isiksuse seadumused ja väärtushoiakud, arvutati korrelatsioonid isiksuse ja väärtushoiakute skooride vahel.

Tabel 3.

Korrelatsioonid isiksuse seadumuste ja väärtushoiakute vahel.

	Enese- suunitlus	Stimulat- sioon	Konform- sus	Tradit- sioonilisus	Julgeolek	Avatus	Konserva- tiivsus
LEUVEN							
N	-0.26	-0.14	-0.03	-0.03	0.09	-0.22	0.01
E	0.19	0.38	0.12	-0.03	0.02	0.36	0.05
O	0.45	0.30	-0.17	-0.23	-0.15	0.43	-0.24
A	-0.14	-0.07	0.15	0.17	0.12	-0.12	0.19
C	0.13	-0.04	0.24	0.14	0.14	0.04	0.22
LOUVAIN							
N	-0.06	-0.10	-0.01	-0.05	0.08	-0.10	0.01
E	-0.01	0.21	0.19	-0.04	0.04	0.14	0.08
O	0.34	0.38	-0.10	-0.09	-0.04	0.42	-0.09
A	-0.24	-0.28	0.16	0.29	0.08	-0.31	0.21
C	0.09	-0.08	0.24	0.09	0.25	-0.01	0.23
TARTU							
N	-0.30	-0.21	-0.11	-0.03	0.00	-0.29	-0.07
E	0.27	0.52	0.09	-0.12	0.05	0.50	0.01
O	0.22	0.14	-0.14	-0.12	-0.22	0.20	-0.20
A	0.05	-0.03	0.16	0.19	-0.02	0.00	0.15
C	0.18	-0.08	0.43	0.15	0.39	0.02	0.40
NARVA							
N	-0.15	0.02	0.04	-0.03	0.04	-0.06	0.01
E	0.16	0.41	-0.02	-0.10	0.06	0.38	-0.03
O	0.28	0.39	-0.20	-0.28	-0.07	0.42	-0.24
A	-0.04	-0.07	0.29	0.26	0.16	-0.07	0.30
C	0.09	-0.19	0.31	0.23	0.35	-0.10	0.36

Märkus: N = Neurootilisus; E = Ekstravertsus; O = Avatus; A = Sotsiaalsus; C = Meelekindlus. Olulised korrelatsioonid ($p < .01$) on näidatud poolpaksus kirjas.

Enesesuunitlus

Kõigis valimites oli Enesesuunitlus positiivselt seotud Avatusega. Leuvenis ja Tartus oli ka Enesesuunitluse ja Neurootilisuse vahel negatiivne seos. Ka Olver'i ja Mooradian'i (2003) uuringus olid Avatus ja Enesesuunitlus positiivselt seotud. See on oodatav tulemus, kuna Schwartz'i skaalal ongi Enesesuunitlus seotud uudishimulikkuse ning uute asjade avastamisega (Schwartz, 1994)

Stimulatsioon

Kõigis valimites peale Tartu olid positiivselt seotud Stimulatsioon ja Avatus. Sama tulemuse said ka Olver ja Mooradian (2003). Kõigis valimites peale Louvaini olid positiivselt seotud Stimulatsioon ja Ekstravertsus. Ka Roccas, Sagiv, Schwartz ja Knafo (2002) leidsid muuhulgas, et Avatus ja Ekstravertsus on seotud Stimulatsiooniga. Kuna Stimulatsioon seostub riskide võtmise ning seikluste otsimisega (Schwartz, 1994; Schwartz, Melech, Lehmann, Burgess, Harris & Owens; 2001), siis on ka see tulemus küllalt ootuspärane.

Konformsus

Konformsuse väärtustamine seostub kõigis nelja valimis oluliselt meelekindlusega. Sama tulemuse on saanud ka Olver ja Mooradian (2003), kuid nende uurimuses leiti veel lisaks, et Konformsusega seostub ka positiivselt Sotsiaalsus ning negatiivselt Avatus. Käesolevas uurimuses esines Sotsiaalsuse ja Konformsuse vaheline positiivne seos vaid Narva valimis. Meelekindlate inimeste puhul Konformsuse väärtustamine on oodatav, sest konformsust hindavad inimesed peavad tähtsaks reeglitest ning normidest kinni pidamist (Schwartz, 1994, Schwartz, Melech, Lehmann, Burgess, Harris & Owens; 2001) ning sama on omane ka meelekindlatele inimestele (Costa & McCrae, 1992). See tulemus kinnitab ka Dollinger'i, Leong'i ja Ulicni (1996) tulemust, et inimesed väärtustavad neid omadusi, mis neil juba on.

Traditsioonilisus

Olver ja Mooradian (2003) leidsid, et on olemas positiivne seos Sotsiaalsuse ja Traditsioonilisuse vahel ning negatiivne seos Avatuse ja Traditsioonilisuse vahel. Käesolevas uurimuses oli ainult Leuvenis negatiivne korrelatsioon Traditsioonilisuse ja Avatuse vahel, kuid teistes kolmes valimis on positiivne seos Traditsioonilisuse ja Sotsiaalsuse vahel. Seda tulemust võib seletada sellega, et Traditsioonilisus asub Schwartz'i muutustele Avatuse vs

Konservatiivsuse teljel viimase pool ning ka varasemalt on Sotsiaalsust seostatud Konservatiivsete väärtustega (Luk and Bond, 1993).

Julgeolek/Turvalisus

Leuvenis ei ole statistiliselt olulist seost Schwartzi skaala Turvalisuse ja Suure Viisiku isiksuse seadumuste vahel, kuid teistes valimites on positiivne seos Turvalisuse ja Meelekindluse vahel. Sarnase tulemuse said ka Olver ja Mooradian (2003). Kuna turvalisust hindavad inimesed peavad tähtsaks ühiskonna, suhete ning enese harmooniat ning stabiilsust (Schwartz, 1994, Schwartz, Melech, Lehmann, Burgess, Harris & Owens; 2001), siis on see hästi kooskõlas Meelekindlusega (Costa & McCrae, 1992).

Avatus muudatustele

On väga ootuspärane, et Schwartzi Muutustele Avatuse väärtustamine korreleerub isiksusliku seadumusega Avatus Uuele Kogemusele. Kõigis valimites peale Louvaini seostub Muutustele Avatus ka positiivselt Ekstravertsusega, Leuvenis ja Tartus ka negatiivselt Neurootilisusega. Ka need tulemused on loogilised, sest ekstravertsed inimesed on aktiivsemad ning kohanevad uutes olukordades paremini kui neurootilised inimesed, kes pigem üritavad nende jaoks pingelisi uusi olukordi vältida (Costa & McCrae, 1992).

Konservatiivsus

Konservatiivsus korreleerub kõigis valimites Meelekindlusega. Seega nii Leuvenis, Louvainis, Tartus kui ka Narvas peavad meelekindlusega silmapaistvad inimesed konservatiivsuse ning konformsuse väärtustamist oluliseks.

Kõigis valimites peale Louvaini seostub Konservatiivsuse väärtustamine negatiivselt isiksuseomadusega Avatus. Kuna need ongi vastandlikud konstruktid, siis on see tulemus oodatav. Samas Louvainis, Leuvenis ja Narvas seostub Konservatiivsus positiivselt ka Sotsiaalsusega. Sama tulemuse on saanud ka Luk ja Bond (1993)

Neurootilisus ja Ekstravertsus on veidi väiksema ennustava jõuga, mis puutub isiksuse ja väärtuste seostesse, kui Avatus, Sotsiaalsus ja Meelekindlus. Narva ja Louvaini valimites ei olnud Neurootilisuse ja väärtuste vahel ühtegi statistiliselt olulist seost, Ekstravertsuse puhul kehtis sama Louvaini valimis. Ka Olver ja Mooradian (2003; p. 122) leidsid, et

„Neurootilisusel ei ole mingit järjepidevat mõju ühelegi väärtuse mõõtmisele.“

Nelja korrelatsioonimaatriksi omavahelise sarnasuse võrdlemiseks arvutati korrelatsioon kahe kõigi 35 tabelis toodud ruudu vahel. Tabel 4 toob ära valimite vahelised korrelatsioonid.

Tabel 4.

Isiksuse ja väärtuste vaheliste korrelatsioonimaatriksite omavaheline sarnasus

	Leuven	Tartu	Louvain	Narva
Leuven	-	0.84	0.85	0.89
Tartu	0.84	-	0.65	0.81
Louvain	0.85	0.65	-	0.83
Narva	0.89	0.81	0.83	-

Märkus: kõik korrelatsioonid on olulised tasemel $p < .01$.

Nagu näha on isiksuse ja väärtuste vaheliste seoste muster püsiv ja põhimõtteliselt ühesugune kõigis 4 valimis. Kõige vähem sarnased on Leuveni ja Tartu seoste maatriksid, kuigi korrelatsioon .65 on ka piisavalt kõrge. Seega võib väita, et väärtushoiakute ja isiksuse omaduste vahel on kultuurist sõltumatu ja püsiv seos.

Arutelu

Nagu tulemustest võib järeldada, saab välistada variandi, et väärtuste ja isiksuse seadumuste vahel pole mingit seost. Kuna väärtuste definitsioonist lähtub, et nad on ihaldusväärsete abstraktsete situatsiooniülest eesmärkide kognitiivsed representatsioonid, mis toimivad juhtprintsipiidena inimeste elus (Schwartz, 1992), ning samas isiksuse seadumused on püsivad tendentsid tunda, mõelda ja käituda mingil kindlal viisil (McCrae & Costa, 1990), siis peavad need kaks konstrukti omavahel seotud olema. Abstraktsemad väärtused võivad olla mõjutatud igapäevaselt väljenduvate isiksuse seadumuste poolt.

Väärtuste uurijad pigem rõhutavad erinevusi isiksuse seadumuste ja väärtuste vahel (näiteks (Bilsky & Schwartz, 1994; Roccas, Sagiv, Schwartz, & Knafo, 2002)). Isiksuse seadumused kirjeldavad, millised inimesed on, väärtused viitavad sellele, mida inimesed peavad tähtsaks. Isiksuse seadumused varieeruvad oma ilmnemise sageduses ja intensiivsuses, väärtused varieeruvad prioriteetsuses olla standard käitumise, sündmuste ning

inimeste hindamiseks. Inimesed usuvad, et nende väärtused on ihaldusväärased neid ümbritsevatele inimestele, samas kui isiksuse seadumused võivad olla kas positiivsed või negatiivsed. Seepärast oleks ootuskohane, et seadumused ja väärtused seostuvad omavahel erinevalt erinevates kultuurides. Näiteks võib ühes kultuuris Konservatiivsust hindav inimene olla täpne, töökas ja distsiplineeritud (Meelekindel), kuid teises kultuuris võib Konservatiivsuse väärtustamine tähendada hoopis vähest avatust uutele ideedele ja kogemustele.

Käesoleva uurimuse tulemustest selgub, et isiksuse seadumuste ja väärtushoiakute vahelised seosed on neljas vaadeldud valimis üllatavalt sarnased. Oli oodatav, et kõigis valimites seostub Schwartzi skaala väärtus Avatus Muudatustele isiksuse seadumusega Avatus Uutele Kogemustele. Samuti on eeldatav, et meelekindlad inimesed hindavad väärtusena Konformsust, kuid oli ka üllatavamaid tulemusi teiste väärtuste ning dispositsioonide vahel.

Globaalses plaanis on 4 uuritud kultuuri omavahel väga sarnased. Tegemist on geneetiliselt väga sarnaste eurooplastega, kes elavad üsna jõuka majandusega riikides. Kuid samal ajal on ajalooline (vana demokraatiaga riik ja endine kommunistlikku plokki kuulunud riik), usuline (protestantlus, katoliiklus ja ortodoksia), keeleline ja kultuuriline taust üsna erinevad. Näiteks vaadates, kus asuvad flaamlased, valloonid, eestlased ja venelased Ingleharti väärtuste kaardil, siis on nende asend üsna erinev (vt. http://www.worldvaluessurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_54).

Samas olid keskmised isiksuse profiilid märkimisväärselt sarnased. Oli ka palju konkreetsete väärtuste ja isiksuse seadumuste vahelisi seoseid, mis ilmnisid mitmes valimis. Seega sarnane näib olevat ka see viis, kuidas isiksuse seadumused ja väärtused on omavahel seotud. Selle töö tulemused viitavad sellele, et erinevates kultuurides on väärtuste ja isiksuse omavaheline seos üsna püsiv isegi siis, kui väärtused ise on oluliselt erinevad.

Kuna seos väärtuste ja isiksuse seadumuste vahel on ühesugune, siis võib mõelda oletusele, et väärtused peegeldavad üsna märkimisväärses osas inimeste seadumusi tunda, mõelda ja käituda teatud kindlal viisil väga erinevates olukordades. Seega pole välistatud võimalus, et vähemalt osa kultuuride vahelisest erinevusest väärtushinnangutes on põhjustatud sellest, millised isiksuse jooned domineerivad või ei domineeri antud kultuuris.

Kriitika

Kindlasti on käesoleva töö suurim puudus, et väärtuste käsitlemisel kasutatakse ainult Muudatustele Avatus-Konservatiivsuse telge. Teised väärtusi uurivad tööd hõlmavad tavaliselt kõiki Schwartz'i ringskeemi väärtuseid. Teine nõrk aspekt on valimi vanuseline (ning ka hariduslik) ühekülgsus, kuna kõik osalejad olid üliõpilased. Need puudused tulenevad algandmetest, mis koguti juba varem.

Järeldused

Antud uurimus keskendub väärtuste ja isiksuse seadumuste vahelistele seostele neljas erinevas kultuuris. Tulemustest lähtub, et väärtushoiakute ja isiksuse omaduste vahel on kultuurist sõltumatu ja püsiv seos. Võib eeldada, et väärtused peegeldavad isiksuse seadumusi. Edaspidi võiks vaadelda ka soolisi erinevusi ning teha sarnaseid uurimusi teistes kultuurides ning vanusegruppides.

Tänuavaldused

Täna juhendajat Jüri Allikut abivalmiduse ning juhtnõõride eest. Samuti soovin tänada peret ja sõpru, kes olid pingelise perioodi ajal toeks.

Kirjanduse loetelu

- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality* New York: Holt, Rinehart & Winston. Basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 519–542.
- Bilsky, W., & Schwartz, S. H. (1994). Values and personality. *European Journal of Personality*, 8, 163–181.
- Caprara, G. V. , Schwartz S., Capanna C., Vecchione M. & Barbaranelli C., (2006). Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice. *Political Psychology*, Vol. 27, No. 1
- Costa, P. T. Jr., & McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI)*. Professional manual. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Dollinger, S. J., Leong, F. L., & Ulicni, S. K. (1996). On traits and values: with special reference to openness to experience. *Journal of Research in Personality*, 30, 23–41.
- Fontaine, J., & Schwartz, S. H. (1996, August). *Universality and bias in the structure of psychological questionnaire data*. Paper presented at the XIII Congress of the International Association of Cross-Cultural Psychology, Montreal, Canada.
- Haslam, N., Whelan, J. & Bastian, B. (2009). Big Five traits mediate associations between values and subjective well-being. *Personality and Individual Differences* 46, 40–42
- Hoekstra, H. A., Ormel, J., & DeFruyt, F. (1996). *NEO Persoonlijkheidsvragenlisten NEO-PI-R en NEO-FF-I*. Handleigin. Lisse, the Netherlands: Swets & Zeitlinger.
- Inglehart, R. & Welzel, C. (2005), *Modernization, Cultural Change and Democracy*, New York: Cambridge University Press
- Kallasmaa, T., Allik, J., Realo, A., & McCrae, R. R. (2000). The Estonian version of the NEO-PI-R: An examination of universal and culture-specific aspects of the Five-Factor Model. *European Journal of Personality*, 14, 265-278.
- Levy, S., & Guttman, L. (1974). *Values and attitudes of Israeli high school youth*. Jerusalem: Israel Institute of Applied Social Research.
- Luk, C. L., & Bond, M. H. (1993). Personality variation and values endorsement in Chinese university students. *Personality & Individual Differences*, 14, 429–437.

- Martin, T. A., Oryol, V. E., Rukavishnikov, A. A., & Senin, I. G. (2000). *Applications of the Russian NEO-PI-R*. Paper presented at the XXVIIth International Congress of Psychology, Stockholm, Sweden, July, 2000.
- Maslow, A. H. (Ed.) (1959). *New knowledge in human values*. New York: Harper.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. Jr. (1990). *Personality in adulthood*. New York: Guilford Press.
- Morris, C. W. (1956). *Varieties of human value*. Chicago: University of Chicago Press.
- Olver, J. M., Mooradian, T. A., (2003). Personality traits and personal values: a conceptual and empirical integration. *Personality and Individual Differences* 35 109–125
- Pepper, S. C. (1958). *The sources of value*. Berkeley: University of California Press.
- Realo, A., Allik, J. & Van Mechelen, I. (Unpublished data) Are Cultural Differences in the Experience, Recognition, and Expression of Emotion Mediated by Personality Traits?
- Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S. H., & Knafo, A. (2002). The Big Five personality factors and personal values. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 789–801.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Rolland, J. P., Parker, W. D., & Stumpf, H. (1998). A psychometric examination of the French translations of the NEO-PI-R and NEO-FF-I. *Journal of Personality Assessment*, 71, 269–291.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 25, pp. 1–65). San Diego: Academic Press.
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the content and structure of values? *Journal of Social Issues*, 50, 19–45.
- Schwartz, S. H. (2001). Cross-national values data: Current statistical summary. Unpublished data.
- Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550–562.
- Schwartz, S. H., & Sagiv, L. (1995). Identifying culture specifics in the content and structure of values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26, 92–116.
- Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M., & Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 32, 519–542.
- Scott, W. A. (1965). *Values and organizations*. Chicago: RandMcNally.

Smith, M. B. (1963). Personal values in the study of lives. In R. W. White (Ed.), *The study of lives: Essays on personality in honor of Henry A. Murray*. New York: Atherton.

Williams, R. M., Jr. (1968). Values. In E. Sills (Ed.), *International encyclopedia of the social sciences*. New York: Macmillan.

Käesolevaga kinnitan, et olen korrekselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele. Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Anna Trei